

بررسی خانواده موفق و آسیب های متوجه خانواده

زهرا طیبی

دانشجو کارشناسی آموزش علوم اجتماعی دانشگاه فرهنگیان فاطمه الزهرا (س) یزد، یزد، ایران

z.tayebi2020@gmail.com

صدیقه ناظمیان

استاد دانشگاه فرهنگیان فاطمه الزهرا (س) یزد

Snazemian5@gmail.com

1

چکیده

خانواده رکن طبیعی و اساسی اجتماع و نخستین مدرسه و مهد اصلی تربیت است. مساله مورد پژوهش ما در این مقاله ارائه تعریفی از خانواده موفق و شناسایی عوامل مخدوش کننده آن است. هدف ما این است که با کسب آگاهی بتوانیم از آسیب ها جلوگیری کرده و در ایجاد و نگهداری از خانواده متعالی سربلند بیرون آییم. روش به کار برده شده روش توصیفی- تحلیلی با استفاده از روش کتابخانه ای است. در این پژوهش ابتدا تعریفی از خانواده ارائه شده است و وظایف اعضا نسبت به یکدیگر را برشمارده ایم. همچنین شاخص های خانواده موفق و متعالی را از نظر اسلام بررسی کرده ایم. با توجه به تغییرات به وجود آمده در ابعاد جهانی، آسیبهای امروزی را که متوجه خانواده است را تحلیل کرده و راه حل هایی را ارائه داده ایم؛ تا با کسب شناخت از خانواده متعالی و آسیب های آن، پدر و مادرها سعی کنند با به کار گیری بهترین شیوه و شناخت درست از فرزندانشان اهداف والا را تحقق بخشند؛ چرا که خانواده عامل اصلی انتقال فرهنگ و آداب و رسوم زندگی به افراد است. و پایگاه اصلی رشد و شکوفایی شخصیت و پرورش مهارت های اجتماعی کودکان و نوجوانان محسوب می شود.

واژگان کلیدی: خانواده، آسیب، رسانه، تربیت

مقدمه

سلامت و سعادت جامعه به سلامت و پویایی نظام خانواده وابسته است و تعادل و تعالی نظام خانواده نیز به کیفیت روابط بین زن و شوهر، والدین و فرزندان بستگی دارد. مسئله مورد پژوهش شناسایی خانواده متعالی و شاخص هایی جهت شناخت آن و از طرفی شناخت انواع آسیب های رسانه ها به ویژه فضای مجازی و تاثیرش بر کانون گرم خانواده است. اهمیت این موضوع به این خاطر است که خانواده مهم ترین نهاد اجتماعی، مقدس ترین و عظیم ترین بستر تربیت و تندرستی انسان است و همیشه شایسته حفاظت و نگه داری است. همچنین بحث رسانه و تاثیر آن بر خانواده موضوع جذاب و البته مورد توجه سایر محققین برجسته کشور بوده است. و افراد برجسته ای همچون امام خمینی، مطهری، ساروخانی و غیره به آن پرداختند. اما همچنان جای بحث و تبادل نظر زیادی دارد و تحقیقات بیشتری را می طلبد. هدف ما این است، تا از طرفی خانواده متعالی را شناخته و از طرفی دیگر با شناخت انواع آسیب های خانواده امروزی که در رقابتی سخت با تکنولوژی و اینترنت و فضای سایبری است بتوان تاثیرات رسانه های امروزی را بر خانواده شناسایی کرده و با نسل های امروزی راحت تر ارتباط برقرار کرد و شکاف نسلی میان والدین و فرزندان را از بین برد؛ تا در نهایت از فضای رسانه ای حاکم بر جهان در جهت رشد و ارتقای شخصی، خانوادگی و اجتماعی خود و خانواده استفاده کرد. والدین بدون شناخت درست از خانواده متعالی و آسیب هایی که در دنیای امروزی متوجه آن است، نمی توانند با اعضای خانواده خود به خصوص فرزندان رفتار صحیح و شایسته ای داشته باشند؛ در نتیجه محیط خانه و خانواده متشنج شده و آغازگر اختلافات و تعارض های بعدی خواهد شد؛ بنابراین با شناخت انواع آسیب های جسمانی، روانی، خانوادگی، فردی، اجتماعی و غیره فضای مجازی باید از جنبه مثبت آن استفاده کرد و طریقه و فرهنگ صحیح استفاده از رسانه ها را قبل از همگانی کردن آنها آموزش داد.

روش تحقیق

روش به کار برده شده در این پژوهش روش توصیفی- تحلیلی با استفاده از روش کتابخانه ای و تفحص در سایر مقالات معتبر و تجزیه و تحلیل مباحث است. روش کتابخانه یک روش پرکاربرد و رایج در پژوهش و نگارش پایان نامه ها است.

اهمیت خانواده

هر چند تمام جامعه شناسان بر اهمیت خانواده در حیات اجتماعی تاکید دارند اما این مفهوم هنوز هم یکی از پر ابهام ترین مفاهیم است. برگس و لاک در کتاب خود با عنوان خانواده می نویسد: خانواده گروهی است متشکل از افرادی که از طریق پیوند زناشویی، همخونی، یا پذیرش (به عنوان فرزند) با یکدیگر به عنوان شوهر، زن، مادر، پدر، برادر و خواهر در ارتباط متقابل اند و فرهنگ مشترکی پدید آورده و در واحد خاصی زندگی می کنند. و مک آیور نیز معتقد است: خانواده گروهی است دارای روابط جنسی چنان پایا و مشخص است که به تولید مثل و تربیت فرزندان منجر می شود (ساروخانی، 1383).

خانواده از ارجمند ترین، نهادهای انسانی است که از همان بدو پیدایش، همراه با تغییرات شئون مختلف زندگی بشر، دگرگونی یافته است. خانواده شالوده حیات اجتماعی محسوب می گردد و گذشته از وظیفه فرزندآوری و پرورش کودک که موجب استمرار و بقای نوع بشر محسوب می گردد، وظایف متعدد دیگری از قبیل: فعالیت های اقتصادی، آموزش و پرورش و اجتماعی کردن فرزند را نیز به عهده دارد (حسینی منش، ۱۳۹۸). خانواده مهمترین منبع تامین امنیت و سلامت برای افراد جامعه و در عین حال عمده ترین عرصه ایجاد انواع مشکلات اجتماعی است. خانواده کانونی خصوصی است اما کانونی خصوصی که دارای پیامدهای عمومی و اجتماعی بسیاری است. کودکان ما نسل بعدی جامعه هستند و نحوه رشد و پرورش آنها آینده جامعه را

تعیین می‌کند. در تحقیقی که بالبی انجام داد، او ادعا کرد کودکانی که دارای مشکلات رفتاری مختلفی بودند، تحت مراقبت های مادری کامل و صحیحی قرار نداشتند (Bowlby, 1953).

خانواده متعادل

خانواده متعادل خانواده‌ای است که حداکثر قابلیت‌ها و توانایی‌های وجودی اعضای آن کشف و مورد پرورش و توسعه قرار گیرد. چنین خانواده‌ای نه تنها خود مشکلی ندارد بلکه در رفع آسیب‌های روانی و اجتماعی سایر خانواده‌ها گام برمی‌دارد. یکی از عوامل تعیین‌کننده موفقیت و یا عدم موفقیت در زندگی، نحوه مدیریت کانون خانواده است. یک خانواده متعادل به صورت یک حوزه متشکل و وحدت یافته و منتظم اداره می‌شود، تصمیمات و اندیشه‌ها به سوی یک کانون جهت‌گیری می‌شود و مرکزیت مقتدر و متحدی به وجود می‌آید. زن و شوهر به مرور زمان به قطب واحدی در تصمیم‌گیری و هدایت زندگی تبدیل می‌شوند. چنین کیفیتی به همگرایی موسوم است (شرفی، ۱۳۸۶). همچنین در چنین خانواده‌ای به تربیت درست و اجتماعی کردن اعضا توجه خاصی می‌شود و توجه به مفهوم تربیت را با توجه به عصر حاضر ضروری و لازم می‌داند.

مفهوم تربیت

منظور از تربیت، پروراندن، بار آوردن، به ترقی و کمال رسانیدن و بالا بردن و برتری دادن است. وقتی فردی صفات و خصایص اخلاقی و معنوی که ویژه انسان است را یاد می‌گیرد و تحت تاثیر فضایل اخلاقی به انجام امور دست می‌زند می‌گوییم آن فرد تربیت یافته است.

اهداف تربیت

اهداف تربیتی عبارت است از: ۱- جسم، روان و ذهن کودک پرورده شده و آدمی به منتهای درجه کمال لایق خود برسد. ۲- انسانهایی مسئولیت‌پذیر با روحیه همکاری و همزیستی مسالمت‌آمیز و سالم بپروراند تا در نتیجه آن جامعه‌ای سالم و با نشاط و پویا ایجاد کند. ۳- حفظ و حمایت از رشد دادن ابعاد مختلف شخصیت کودک و نوجوان در جهت مطلوب است. ۴- هدایت کودک است به سوی غایاتی که سزاوار طبیعت انسانی است. ۵- به فعل آوردن حالاتی است که در وجود آدمی به حالت بالقوه وجود دارد. ۶- مدد به گسترش قوای کودک است. ۷- رساندن کودک از پروردن و رام کردن به تعالی بخشیدن است. ۸- ایجاد و استحکام بخشیدن به شخصیت به طور همه‌جانبه است یعنی توجه به جسم، عقل، احساسات و منش کودک (حسینی منش، ۱۳۹۸).

سلامت و تعادل انسان در سلامت و تعادل خانواده است. خانواده سالم و متعادل در معرض متلاشی شدن نیست، در آن جنگ اعصاب نیست، هر کس می‌کوشد که با عمل به وظایف خود و فداکاری و ایثار بر رونق و گرمی محیط خانوادگی بیافزاید.

آگاهی و استفاده از شیوه‌های صحیح تبادل عاطفی از سرد شدن کانون خانوادگی جلوگیری می‌کند که مهم‌ترین شیوه‌های تبادل عاطفی عبارتند از: مراقبت و رسیدگی زوجین به همدیگر (در غذا، بهداشت و نظافت، آرایش، معاشرت و برخورد تمجید و تحسین از کارهای یکدیگر، تقویت روحیه هم، حمایت از یکدیگر به هنگام نیاز، مدارا کردن و معاشرت نیکو با یکدیگر، خوش رفتاری در تبادل عاطفی و ارضای میل جنسی). اعتدال در خانواده ضروری است و وابستگی و اتکای عاطفی زیاد می‌تواند مخرب باشد.

اهم نیازهای اعضا در خانواده عبارتند از :

۱- نیاز به درک شدن از نظر روحی، عاطفی و اجتماعی

۲- نیاز به کسب احترام

۳- نیاز به برخورد مثبت و گرم (عاطفی و عاشقانه)

۴- نیاز به دریافت پیام های صمیمیت و مثبت

۵- نیاز به کاهش استرس و فشارهای روانی

۶- نیاز به رشد و شکوفایی روانی

۷- نیاز به محبت و عشق

۸- نیاز به همکاری و همدلی

۹- نیاز به حمایت و پشتیبانی

چهار رکن اصلی در تحکیم خانواده را می توان در :

۱- داشتن معیشت متعادل و متعارف

۲- نظم و مدیریت

۳- تعهد و توجه بین اعضا

۴- توافق هنجاری دانست.

به خانواده هایی مستحکم می گوئیم که توان حل مشکلات خود را داشته باشند، خانواده هایی سالم است که بتوانند مسائل و تعرضات خود را با گفت و گو و مذاکره بین اعضا برطرف کند چون گفت و گو مبنای تفاهم است. به طور عموم اختلافات در چنین خانواده های کاهش پیدا میکند (محدثی و یوسفی، ۱۳۸۹).

اگرچه اسلام مدیریت خانواده را به مرد واگذار کرده است، ولی نباید نقش مدیریتی زن را در خانواده نادیده گرفت؛ چرا که موفقیت مرد در مدیریت خانواده نیز تا حد زیادی به معاونت و همکاری زن وابسته است (گرانپور، ۱۳۹۹). نقش مدیریتی زن به معنای نگهدارنده امکانات، استعدادها و انرژی های موجود در خانواده و هدایت آنها در جهت رشد و تعالی و شکوفایی استعداد اعضای خانواده است که ثمره آن استحکام بنیان های خانواده و ایجاد جامعه ای سالم است. احساسات زن مادرانه است و این حالت از دوران کودکی در او نمایان است، علاقه زن به خانواده و توجه ناآگاهانه به اهمیت کانون خانوادگی بیشتر از مرد است (مطهری، ۱۳۷۰).

بنابراین باید از توان زن و مرد در کنار هم و به صورت مکمل در مدیریت زندگی استفاده برد.

شاخص‌های خانواده موفق از منظر اسلام

عوامل موثر بر کارآمدی و ناکارآمدی خانواده به قدری زیاد و پیچیده است که برای مقابله با عوامل آسیب‌زا و حفاظت از کارآمدی خانواده شناخت شاخص‌های کارآمدی خانواده ضروری است.

از جمله مهمترین شاخص‌های بینشی، اخلاقی و حقوقی خانواده کارآمد از نظر منابع دین اسلام عبارتند از:

۱- شاخص بینشی: زیربنای جهت‌گیری‌های انسان در زندگی، باورهای او است. بنابراین، عقیده بالاترین نقش را در زندگی فردی و اجتماعی انسان دارد. از این رو است که اسلام بیش از هر چیز به اصلاح شناخت و بینش‌های انسان اهمیت می‌دهد و برترین افراد را از نظر ایمان، کسانی می‌داند که شناخت آنان بر دیگران برتری دارد (محمدی ری شهری، ۱۳۷۹).

در بحث از شاخص بینشی، به مهم‌ترین باورهای دینی اشاره می‌شود که بر روابط و رفتارهای اعضای خانواده تاثیر می‌گذارد و آن را به خانواده کارآمد تبدیل می‌کند. نبود چنین باورهایی نیز سبب ناکارآمدی خانواده و شکل‌گیری روابط نامناسب خواهد شد.

الف- ایمان به خدا: اساسی‌ترین باور دینی، ایمان به خدا و یکتاپرستی است. ایمان به خداوند، در رفتار انسان و اعضای خانواده آثاری دارد چرا که وقتی فردی خدا را همواره ناظر بر اعمال خویش می‌داند، تلاش می‌کند با انجام وظایف و رعایت حقوق دیگر اعضای خانواده، رضایت حق را جلب نمایند و رفتارشان را در زندگی خانوادگی برای رسیدن به رشد و کمال تنظیم نماید. از دیگر آثار ایمان به خدا امیدواری به زندگی آینده و خوش بینی به آن است (صفورایی، ۱۳۸۲). اثر دیگر ایمان به خداوند و باورهای دینی، توکل بر خداست. یعنی فرد در همه امور زندگی اعتماد و تکیه‌اش بر قدرت خداوند باشد. توکل بر خدا باعث تقویت اراده و کاهش پیامدهای عوامل مزاحم شده، فرد را در برداشتن موانع زندگی آرام و رسیدن به تعادل و سازگاری تواناتر می‌کند تا زمینه تحقق خانواده کارآمد فراهم شود. پنجمین اثر ایمان به خداوند پذیرش مقدرات الهی است. اعضای خانواده ای که در برابر قضای الهی تسلیم و راضی باشند، رویارویی آنان با مشکلات سهل‌تر خواهد شد. حالت رضایت موجب می‌شود اعضای خانواده، بروز حوادث و مشکلات را مثبت و تکامل بخش بدانند و زمینه سازگاری و پذیرش آنها آسان‌تر فراهم شود. پذیرش و تسلط بر نابسامانی و ناسازگاری‌ها تضمین‌کننده کارآمدی خانواده است.

ب- اعتقاد به معاد: اعتقاد به معاد چند اثر مختلف در زندگی خانواده‌ها دارد. اولین اثر آنها معنا یافتن زندگی است، و باعث می‌شود افراد در زندگی خود نهایت و هدفی را در نظر بگیرند و مطابق با آن اعمال و رفتارشان را سازماندهی کنند. دومین اثر اعتقاد به معاد احساس مسئولیت است. احساس مسئولیت، یکی از عوامل مهم مهار رفتار فردی و اجتماعی انسان به شمار می‌آید. اگر اعضای خانواده به جهان پس از مرگ معتقد باشند و در مورد یکدیگر احساس مسئولیت کنند، به انجام وظایف و مسئولیت‌های خود پایبندند و از انجام رفتارهای ناسالم پرهیز می‌کنند.

سومین اثر اعتقاد به معاد مهارکننده بودن و بازدارندگی آن است؛ که اعضا را به دست‌اندازی به حقوق یکدیگر، تحمیل به دیگران و پرخاشگری می‌کشانند. باور داشت حسابرسی اعمال در روز قیامت و پاداش و مجازات افراد بر اساس رفتارهای شان و توجه به عواقب نامطلوب تجاوز به حقوق دیگران و فرار از انجام مسئولیت‌ها، افراد را از بسیاری رفتارهای نامناسب باز می‌دارد.

۲- شاخص اخلاقی: پس از مسائل اعتقادی و بینشی، دومین بخش آموزه‌های اسلامی، آموزه‌های اخلاقی و ارزشهای انسانی است. خانواده نخستین محیط آموزش و پرورش کودک است. فضایل اخلاقی در این محیط رشد می‌کند و سنگ بنای اخلاق انسان در خانواده نهاده می‌شود. خانواده نخستین درس‌های فضیلت را به فرزندان خود می‌آموزد و بزرگترها به سبب همنشینی طولانی و پیوسته، در شکل‌گیری صفات اخلاقی تاثیر می‌گذارند. پس باید محیط خانواده به فضایل اخلاقی آراسته شود تا بتواند کارآمدی خود را ثابت کرده و زمینه رشد و بالندگی اعضا را فراهم سازد.

الف - محبت در خانواده: انسان‌ها نیازمند دوستی و محبت‌اند و دوست دارند که محبوب دیگران باشند. این احساس غریزی در زن و مرد که با هم تشکیل خانواده داده‌اند و از من بیرون آمده، به ما رسیده‌اند، بیشتر احساس می‌شود. در خانواده‌ای که مهر و محبت وجود داشته باشد و همسران با علاقه‌مندی به یکدیگر زندگی کنند، برای تربیت فرزندان خود توانمندی بیشتری دارند. فرزندی که در کانون پر از محبت و عاطفه پرورش می‌یابد، رویای آرام‌تر و رشدی بهتر دارند و در آینده با الگوگیری از والدین خود، همسری مهربان و کارآمد خواهند بود و خانواده کارآمد نیز تشکیل خواهند داد. این کارآمدی، نسل به نسل منتقل می‌شود و جامعه‌ای پر از شور و نشاط و کارآمدی شکل می‌گیرد.

ب- تکریم و کارآمدی خانواده: رعایت احترام متقابل، سبب استحکام روابط و نزدیکی افراد می‌شود. نیاز به احترام هم در زنان و هم در مردان وجود دارد و هر دو نیاز دارند که از دیگری احترام ببینند. نباید به دلیل ارتباط دوستانه، نزدیک و بسیار خصوصی که همسران با هم برقرار می‌کنند، از احترام به یکدیگر غفلت کنند.

در حقیقت، در خانواده‌ای که رفتار اعضای خانواده احترام‌آمیز و از روی ادب باشد، روابط نیز صمیمانه و نزدیک خواهد بود. روابط صمیمی از بروز ناهنجاری‌ها و نابسامانی‌ها جلوگیری می‌کند. و خانواده با نشاط و علاقه به اداره زندگی خود می‌پردازند و بدین ترتیب زمینه شکوفایی استعدادها، بالندگی اعضا و کارآمدی آن فراهم می‌شود.

ج- سلام کردن و کارآمدی خانواده: در میان همه ملت‌ها و فرهنگ‌ها، مردم هنگام ملاقات و دیدار با یکدیگر برای ابراز احساسات و عواطف خود و خرسندی و رضایت از دیدار و نیز برای خوش آمدگویی و آغاز گفت و گو، راه و روش ویژه برگزیدند و با واژه‌ها و حرکاتی قراردادی این مقصود را می‌رسانند. در سنت اسلامی و در فرهنگ عموم افراد جامعه برای این منظور، سلام کردن به یکدیگر، مصافحه (دست دادن) و معانقه (یکدیگر را در آغوش کشیدن) در نظر گرفته شده است.

زندگی در دنیای کنونی، با دلهره و اضطراب همراه است. بنابراین، در نخستین برخورد دو انسان، مطلوب‌ترین روش برقراری ارتباط، دادن امنیت و آرامش به طرف مقابل و مخاطب خویش است تا مطمئن شود که از طرف او ضرری متوجه اش نیست. اهمیت سلامت آنجا است که یکی از نام‌های مبارک خداوند سلام میباشد و بهشت نیز که خانه آرامش و آسایش انسان است، دارالسلام نامیده شده است. بدیهی است که چنین ارتباط و آرامشی زمینه‌های کارآمدی خانواده و رشد اعضای خود را فراهم خواهد کرد.

د- دلسوزی و مهربانی: رفتار محبت‌آمیز، روح و روان انسان را از پلیدی، پاک و سلامت آن را تامین می‌نماید. در پرتو این طهارت و سلامت، همت خویش را برای رشد و شکوفایی استعدادهای انسانی به کار می‌بندد و در مقابله با آسیب‌های روانی و اخلاقی چون دژی محکم و استوار می‌ایستد. مهربانی و دلسوزی نسبت به بزرگسالان و همسر که به مرحله رشد انتزاعی

رسیده‌اند و رفتار دیگران را تجزیه و تحلیل می‌کنند، آثار ارزشمند تری به دنبال خواهد داشت. آنگاه که همسران نسبت به یکدیگر مهربانی کنند، بر تلاش خود برای کارآمد ساختن خانواده خواهند افزود.

ه- صبر: در منابع دینی، صبر و پیروزی قرینه هم شمرده شده‌اند. قرآن، این فضیلت اخلاقی و عملی را عصاره همه وسیله‌ها و خمیرمایه همه سعادت‌ها و اقبال رسیدن به خوشبختی و سعادت می‌داند. انسان و خانواده اگر صبر نداشته باشند و به آن عمل نکنند هرگز به خوشبختی و سعادت نخواهند رسید و کارآمد نخواهند بود (مکارم شیرازی، ۱۳۷۷).

و- راست‌گویی: بر اساس آموزه‌های قرآن و روایات، همه فضیلت‌های انسانی از صداقت و راستی سرچشمه می‌گیرد. در تحلیل روانشناختی، صداقت به گفتار و رفتاری گفته می‌شود که فرد انگیزه و تصمیم مغایر با مفاد گفتار و رفتارش نداشته باشد؛ یعنی فرد با صراحت و وضوح صحبت می‌کند. هنگامی که فرد در ارتباط کلامی و بدنی صداقت نداشته باشد، ارتباطی متعارض یا دو سطحی برقرار می‌شود؛ به گونه‌ای که مفاد سخن شخص، چیزی است و بقیه وجود او چیزی دیگر را بیان می‌کند و قصد رفتار و گفتارش امر دیگری است (سالاری فر، ۱۳۸۵).

ز- مثبت‌اندیشی: زن و شوهری که در پی زندگی شیرین و رضایت‌بخش‌اند، به همسر خود با دید مثبت و خوش‌بینانه می‌نگرند، جنبه‌های مثبت او را در نظر می‌گیرند و با چشم پوشی از عیبه‌ها و نقص‌های او، پیوسته زندگی و رفتار او را زیبا می‌بینند و گاهی نیز برخی معایب را خوبی و نیکی می‌بینند.

بنابراین، برای دستیابی به سلامت روابط در خانواده و بالندگی و کارآمدی، باید روابط کلامی و بدنی مثل آهنگ صدا، تماس‌های چشمی، نگاه‌ها، وضعیت بدنی افراد نسبت به هم و حرکات بدن، واضح و شفاف باشد و افراد را دچار سردرگمی نکند. چنین ارتباط صادقانه، کارآمد و بهنجاری در اعضای خانواده امکان می‌دهد که درستی، تعهد، شایستگی و خلاقیت داشته باشند، به کمال و بالندگی برسند و با غلبه بر مشکلات بر کارآمدی خانواده بیفزایند.

۳- شاخص حقوقی: یکی از راه‌های پیشگیری از سرد شدن روابط و فروپاشی خانواده و روابط خانوادگی و نیز افزایش کارآمدی خانواده، آشنایی با حقوق، وظایف و شفاف بودن حدود و انتظارات الزامی و غیرالزامی همسران است. اگر اعضای خانواده با حقوق و وظایف خود آشنا باشند، بازخوردهای مطلوب تری خواهند داشت.

بر اساس منابع دینی، برای زن حقوقی وضع شده که لازم است شوهر آنها را رعایت کند تا خانواده در مسیر رسیدن به کارآمدی حرکت کند. از جمله وظایف مرد نسبت به زن عبارتند از: تامین هزینه‌ها و لوازم زندگی، تامین نیاز جنسی، گشایش در زندگی، آراسته و پاکیزه بودن، معاشرت نیکو.

زن نیز در قبال شوهرش وظایفی دارد از جمله: ارضای نیاز جنسی، حق نظارت بر رفت و آمد‌ها، حق انتخاب محل سکونت،

پدر و مادر نیز نسبت به فرزندانشان از وظایفی برخوردارند: گذاشتن نام نیکو بر فرزند، حق تغذیه با شیر مادر، حق اجتماعی شدن، حق ازدواج (صفورایی پاریزی، ۱۳۹۲).

فرزندان نیز در قبال والدین شان دارای وظایفی هستند که همه نموده‌های آن را می‌توان در احسان جای داد؛ یعنی احترام و احسان به پدر و مادر، اطاعت از پدر و مادر، به آرامی و نرمی با آنان سخن گفتن، قطع نکردن سخنان آنان، تواضع و فروتنی در برابر آنان، برآورده کردن نیازهای پدر و مادر، دعا در حق والدین، شرکت در غم و شادی آنان، مهربانی بیشتر در حق مادر،

قدردانی لفظی و عملی از زحمت های آنان، پرهیز از امر و نهی نمودن به آنان، دوری از آزدن آنان حتی به اندازه گفتن کلمه اف، رسیدگی ویژه به پدر و مادر به هنگام پیری و صدا نزدن آنان با نامشان و ... (حر عاملی، ۱۹۹۱).

آسیب های خانواده امروزی

تاثیر اینترنت و فضای مجازی بر خانواده

اگر افراد در جامعه در پی به روز رسانی خود نباشند و مفاهیم مشترک میان جوانان و بزرگسالان یا فرزندان و والدین نباشد یا حتی کم باشد، تاثیر منفی در استمرار ارتباط میان آنها خواهد داشت. به تعبیری دیگر، یک سوی این خط ارتباطی، نه تنها هرگز هیچ تلاشی در جهت ارتقای آگاهی های مورد نیاز و روزآمدی و کارآمدی خود نداشته است بلکه هیچ تغییری را هم بر نمی تابد و یادگیری و به روز شدن کوچکترها را نوعی بی حرمتی تلقی و در مقابل آن سرسختانه مقاومت می کنند.

تجربه نشان داده است والدین یا بزرگسالانی که از اطلاعات عمومی خوب و از تخصص و درجات علمی بالایی برخوردار بودند و توانسته اند همسو با نسل بعد، از رسانه های نوین همچون اینترنت استفاده کنند، نه تنها در حفظ ارتباط موفق بوده اند، بلکه دانشجویان جوان از نشست و برخاست با آنها احساس لذت و شادمانی نیز می کردند.

8

پیدایی و پیشرفت اینترنت در ایجاد شرایط گذر از جامعه صنعتی به جامعه اطلاعاتی جایگاه برجسته ای پیدا کرده است. شبکه اینترنت که اکنون به قول برخی از محققان ارتباطی، ستون فقرات ارتباط اطلاعاتی سراسری کره زمین و به عبارت دیگر شبکه شبکه های اطلاع رسانی جهان شناخته می شود، معرف ساختار تحول یافته یک شبکه اطلاعاتی نظامی است (معمد نژاد، ۱۳۸۹).

در تمامی سده ها، خانواده انحصار آموزش و انتقال ارزش های حیاتی را در خود می دید، حال چنین نیست. فرزندان امروز از سرچشمه های دیگر و از جمله وسایل ارتباط جمعی، چیزهای بسیاری فرا می گیرند. آنها کمتر تحت تاثیر والدین و به طور کلی بزرگترهای خانه اند. زمانی نیز که بین ارزش های خانه و ارزش هایی که از طریق رسانه ها ارائه می شوند تعارضی رخ می دهد، چنین به نظر می رسد که قدرت غالب از آن وسایل همگانی و همه جا حاضر ارتباط جمعی است. بنابراین می توان گفت که خانه جدید از بزرگترین امتیازات سنتی خود خالی گشته یا آنکه دست کم در برابر رقیب هایی تیز چنگ قرار گرفته است. و البته منظور نادرست قلمداد کردن این رویکرد نیست. از این رو خانواده در کنار وسایل ارتباط جمعی، اگرچه از جهاتی به رویکردهای مثبتی دست یافت، اما با رقابتی سهمگین نیز مواجه شد. به گونه ای که در رقابت بین خانواده و سازمان های آموزشی، دیگر ذهن و روان فرزند به تمام معنا در اختیار والدینش نیست. یا حتی خود پیام های فرهنگی را به خانه می آورد و با این شیوه، موجب بروز و ظهور زمینه های بسط و تعالی فرهنگ می شود (ساروخانی، ۱۳۸۳). اصل سازمانی در جهان نوین با قبل تفاوت پیدا کرده و یک فرد، عضو بسیاری حلقه های به خوبی مشخص است. تعداد حلقه های متفاوتی که افراد در آن می پویند، یکی از نشانگان تحول فرهنگی است.

بنابراین والدین باید در این عصر هم پای فرزندانشان علم و دانش خود را تقویت کنند تا بتوانند به نحو احسن متوجه تغییرات بین نسل ها شده و فرزندانشان را درک کنند تا بتوانند به خوبی به انواع نیاز های آنان جواب دهند و باز خورد های مناسب نسبت به اعمال آنها داشته باشند. در غیر این صورت تضاد و تنازع در خانواده خصوصا در سنین بلوغ نوجوانی بین والدین و فرزندان تشدید می شود.

نظریه پردازان معتقدند که تضاد خانوادگی نقش مهمی در شکل دادن به رشد کودک و نوجوان دارد و تضاد والدین و فرزندان به طور وسیعی به عنوان یک عامل علی در سو تطبیق نوجوانان باز شناخته می‌شوند. مروری بر ادبیات تضاد والدین - فرزندان نشان می‌دهد که تضاد با سوء تطبیق نوجوانان از جمله افسردگی، رفتارهای غیر قابل پذیرش، مشکلات رفتاری در مدرسه، اضطراب و مشکل عزت نفس مرتبط است (یوسفی، ۱۳۸۳).

اگرچه ستیزه نسل‌های پیر یا بزرگسال و جوان در طول تاریخ انسان وجود داشته است اما به درستی می‌توان گفت هیچ‌گاه ابعاد تنازع نسل‌ها تا به این حد عمیق وسیله نبوده است. و در چنین شرایطی بزرگسال و جوان در کنار یکدیگر احساس بیگانگی می‌کنند و در زمینه‌های جدی و حتی امور حاشیه‌ای همچون تفریحات به تفاهم نمی‌رسند (ساروخانی، ۱۳۸۳).

و در خانواده‌هایی که تضاد و تنازع وجود داشته باشد احتمال گرایش اعضای خانواده، خصوصاً فرزندان به انواع عوامل آسیب‌زا شدت پیدا می‌کند. و افراد خانواده به جای برقراری روابط نزدیک با یکدیگر به فضای سایبری و مجازی پناه می‌برند، که خود این فضای مجازی می‌تواند تاثیر مثبت یا منفی زیادی بر افراد داشته باشد و به جهان بینی و ایدئولوژی آنها اثر بگذارد (کریمی، ۱۳۹۹).

بحث آسیب‌زمانی برای یک نهاد مطرح می‌شود که نتواند کارکردهای مورد انتظار را محقق کند یا در آستانه انحلال قرار گیرد. هر جامعه‌ای با انواعی از آسیب‌ها و انحرافات روبروست، کارکرد مهم خانواده آموزش زندگی اجتماعی به فرزندان و انتقال تجربه‌های به دست آمده در طول زندگی است و این کارکرد سبب نگه‌داری فرزندان از خطرهای طبیعی و اجتماعی است. چنانچه والدین آگاهی خود در زمینه شناخت انحرافات و راه‌های پیشگیری از آن را افزایش دهند می‌توانند مانع آسیب دیدگی خانواده شوند و مسیر حرکت جامعه را به سوی ترقی همواره خواهند کرد.

عوامل گوناگونی موجب آسیب دیدن پیوند عاطفی خانواده شده و انسجام آن را به مخاطره می‌اندازد. یکی از این عوامل، عامل نفرد است که به صورت واگرایی اعضای خانواده عمل می‌کند. تجربیات نشان می‌دهد که هر اندازه ارتباط میان اعضای خانواده کاهش یابد، فاصله عاطفی و هیجانی و همچنین فاصله شناختی میان اعضا و نظام خانواده بیشتر می‌شود.

وسایل ارتباط جمعی مانند اینترنت باعث شده افراد به جای اینکه در محیط انسانی با یکدیگر ارتباط و تعامل داشته باشند در رسانه‌های الکترونیکی و ابزارهای خیره‌کننده رسانه‌ای باشند و نتیجه اش این است که افراد خانواده به جای گفتگوی صمیمی با یکدیگر که منجر به تقویت پیوندهای عاطفی و انسجام اعضای خانواده می‌شود با ابزارهای الکترونیکی ارتباط برقرار کنند که ارتباطی فاقد بار عاطفی، احساسی و هیجانی است. اینترنت همچنین موجب سهولت خیانت در روابط زناشویی و روابط نامشروع می‌شود؛ لذا اگر اصول اخلاقی را نادیده گرفت، می‌توان گفت اینترنت چیز خوبی است که کاربر را قادر می‌سازد به آسانی به دنبال اعمال غیر اخلاقی باشد. از طرفی دیگر اینترنت شکاف میان این نسل‌ها را عیان‌تر کرده است و باعث شده است که نسل اول و دوم و سوم هیچ‌یک زبان دیگری را نفهمند.

از طرف دیگر، فضای مجازی کشمکش‌های جدیدی را در خانواده ایجاد می‌کند که شامل زمان استفاده از اینترنت، نوع صفحاتی که توسط اعضای کاربران خانواده مورد استفاده واقع می‌شود و دستیابی جوانان و والدین آنان به اطلاعات خصوصی یکدیگر است. چنانچه جوان در پیوندهای عاطفی و درک متقابل با سایر اعضای خانواده دچار مشکل باشد، احساس تنهایی،

افسردگی و بی تفاوتی کرده و برای جبران آن به یک دوست و سرگرمی خاص روی می آورد و فضای مجازی مناسب ترین محمل برای این مقصود است.

همچنین گسترش بازی های الکترونیکی و سرگرمی های مجازی در بین قشر جوان، نشانه اهمیت اینترنت برای پر کردن اوقات فراغت و تفریح آنان است. هر چند بازی و سرگرمی از نیازهای اساسی برای تخلیه هیجان و رشد خلاقیت های ذهنی به شمار می رود، تاثیر استفاده بیش از حد از این سرگرمی ها علاوه بر ایجاد مشکلات روحی، عدم توانایی در مهار کردن تمایلات، ایجاد بی ارادگی و تنبلی، مشکلات جسمانی نیز برای کاربران ایجاد می کند که مشکلات بینایی ناشی از تمرکز و نزدیکی به نمایشگر رایانه، صدماتی که به نظام اسکلتی در اثر نشستن طولانی و نامناسب وارد میشود و چاقی از آن جمله است.

استفاده از اینترنت به خودی خود ابزار بی ضرری است؛ اما استفاده بیش از حد و نادرست و مهار نشده از آن ممکن است آثار منفی بر سازگاری اجتماعی، شغلی، دانشگاهی، زناشویی و میان فردی، سلامت روانی و جسمانی، روابط خانوادگی و وضعیت هیجانی افراد داشته باشد که این پدیده مشکل عمده ای را برای بهداشت روانی جامعه ایجاد کرده است.

تلویزیون تاثیرگذارترین رسانه است که می تواند جنبه های متعددی از زندگی فردی و اجتماعی افراد در جامعه را تحت تاثیر خود قرار دهد که ارزش ها از جمله آن هستند. رسانه با تاثیر گذاری بر ساختار خانواده از یک سو و با ارائه تصویری از جرم از سوی دیگر در شکل گیری یا کاهش جرایم اجتماعی موثر واقع می شود. و از طرفی دیگر می تواند با نشان دادن انواع جرم ها افراد را خصوصا جوانان را به این توهمات و رفتار های مجرمانه و خشن بکشاند. رسانه هم می تواند، از طریق تاثیر گذاری بر روابط بین زوجین، فرایند تربیت فرزندان را تحت تاثیر قرار داده و هم به صورت مستقیم بر اندیشه و طرز رفتار فرزندان موثر واقع شود. این تاثیر حتی می تواند ساختار خانواده را با تغییراتی عمیق روبرو سازد. بهترین راه تربیت خانواده، ترویج فرهنگ استفاده مناسب و معقول از رسانه هاست چرا که امروزه رسانه ها بخش مهمی از اوقات خانواده ها را به خود اختصاص داده است.

از جمله ضعف های کارکردی خانواده و نتایج منفی رسانه بر آن را می توان اینگونه بر شمرد: افزایش آمار طلاق، کاهش درخواست برای ازدواج، افزایش سن ازدواج، شیوع طلاق عاطفی بین زوجین به صورتی که نسبت به گذشته میزان رضایتمندی زنان از زندگی در نهاد خانواده بیش از مردان کاهش یافته است. از دیگر ضعف های کارکردی میتوان از مشکلات در روابط جنسی یاد کرد. مردان نیز نسبت به گذشته از احترام و قدرت عمل برخوردار نبوده جایگاه ضعیف شان آنها را نسبت به وظایفشان دلسرد می کند. همچنین خانواده که اولین و مهمترین نهاد برای تولد و پرورش فرزندان است در امر تربیت و انتقال ارزش ها دچار مشکلات متعددی شده است و می توان یک مورد آن را گسست نسلی اعلام کرد.

بنابراین هر یک از وسایل ارتباط جمعی ضمن اینکه به لحاظ تسهیل امور، آثار مثبتی در جامعه داشته و دارند؛ اما به لحاظ سوء استفاده ای که از آنها می شود، ممکن است آسیب هایی برای جامعه به دنبال داشته باشند تا جایی که هر چه وسایل ارتباط جمعی در سطح وسیع تری قابل کنترل باشند، آسیب های ناشی از آن نیز کمتر خواهد بود.

دیگر آسیب‌های خانواده امروزی

- کمبودهای عاطفی که در بعضی از خانواده‌ها با بازی‌های پر هیجان و بی‌محتوای رایانه‌ای و موسیقی‌های مبتذل غربی و فضای پر خطر اینترنت سعی در برطرف کردنش دارند و شایع‌ترین مشکلاتی که ایجاد می‌کند پرش افکار است در نتیجه فرد برای حل این مشکل به دوپینگ کردن روی می‌آورد تا تمرکزش را بالا ببرد و نهایتاً به سمت اعتیاد کشیده می‌شود.
- عدم مدیریت و نظارت صحیح والدین بر فرزندان شان و همسالان و دوستان فرزندان
- کم‌رنگ بودن روابط بین اعضا
- اعتیاد نو و مدرن، توسط رایانه و جذابیت‌های آن ایجاد می‌شود؛ که ابهت فرهنگی و دینی خانواده را می‌شکند و زمینه‌های آشفته‌گی هویت را برای نوجوانان فراهم می‌کند
- خانواده می‌تواند با تحقیر کردن و سرکوفت زدن به کودک و نوجوان و مقایسه نادرست با همسالان و ناسزا گفتن در از بین بردن خودباوری و اعتماد به نفس فرزندان نقش داشته باشد که این عامل موجب آثار مخربی برای آینده فرزند می‌شود.
- خانواده‌ها باید متوجه سلامت جسم و روان خانواده و فرزندان باشند مثلاً استفاده از هندزفری موجب آلودگی صوتی می‌شود و در سلامت جسم و روان دانش‌آموزان و فرزندان‌شان تاثیر گذار است.
- همدلی بین اعضای خانواده کمتر شده است و گسست نسلی اتفاق افتاده است.
- شب‌نشینی‌های غیر مجاز که موجب اعتیاد به مواد مخدر و الکل می‌شود.
- مشغله زیاد اعضای خانواده و عدم برقراری ارتباط خوب با فرزندان موجب کمبود عاطفی می‌شود در نتیجه فرار از خانه، اعتیاد به الکل، مواد مخدر، متادون و غیره را دارد.
- فقر در خانواده موجب مشکلات بسیاری خواهد شد و از فقر به عنوان مادر مشکلات یاد شده است؛ چه در خانواده و چه در اجتماع
- طلاق یکی از عواملی که موجب آسیب اجتماعی به فرزندان و حتی والدین می‌شود که انواع مختلفی دارد مثل طلاق قانونی، طلاق روانی، طلاق اجتماعی و غیره
- اعتیاد یکی از والدین یا یکی از اعضای خانواده بر دیگر اعضا تاثیر می‌گذارد و زمینه آسیب‌های اجتماعی را فراهم می‌کند.
- خشونت در رفتار والدین و بزرگترها موجب بدآموزی در کودکان و نوجوانان شده و در تقویت این رفتار در آنها تاثیر گذار است و آثار مخربی برای فرد و جامعه به دنبال خواهد داشت
- بی‌سرپرستی یا بدسرپرستی یکی از عوامل اصلی آسیب‌های اجتماعی است که متوجه فرزندان و اعضای آن خانواده خواهد شد و موجب عوامل مخاطره‌آمیز در خانواده می‌شود.

- کشمکش های خانوادگی و دعوی پدر و مادر و اعضای خانواده موجب ایجاد آسیب های اجتماعی و آسیب های روانی در کودک و نوجوان خواهد شد.

- ویژگی های بد شخصیتی افراد به ویژه شخصیت های وابسته موجب ایجاد مشکلاتی خواهد شد.

- کودکان تک فرزند باید به خوبی تربیت شوند و باید وقت بیشتری صرف شود چرا که تک فرزند هستند و شاید کم بود خواهر و برادر را حس کند و در روحیه و شخصیت او تاثیرگذار باشد.

- از طرفی خانواده در ایجاد علاقه یا عدم علاقه به تحصیل نقش دارد و خیلی از کودکان بی علاقه به تحصیل تحت تاثیر افکاری که در خانه و خانواده ایجاد شده است بی علاقه شده اند.

- مشکلات اخلاقی، اجتماعی و اقتصادی والدین بر فرزندان تاثیر گذار است و زمینه شکل گیری آسیب های اجتماعی را فراهم می کند.

- دسترسی آسان به مواد مخدر در خانواده از طریق والدین یا بزرگتر ها و الگوگیری از آنها امکان پذیر است که خود می تواند آسیب جدی باشد.

- پنهان کاری و آبروداری بی جا آسیب زننده است.

- کودک آزاری در خانواده ها که می تواند دو جنبه داشته باشد. جنبه اول جسمی: مثل تنبیه بدنی و محروم ساختن کودک از غذا و پوشاک. دومین نوع جنسی است که شامل سوء استفاده جنسی توسط اطرافیان و بی توجهی به نیازهای کودک است.

- تکدی گری در بعضی از خانواده ها موجب آسیب های جدی به کودکان و نوجوانان این خانواده ها می شود.

- مهاجرت خانواده ها از روستا به شهر یا از کشوری به کشور دیگر گاهی اوقات مشکلاتی را ایجاد می کند که در مطابقت و سازگاری فرد و جامعه مشکل ایجاد میکند و موجب اضطراب و افسردگی میشود که در نتیجه شوک فرهنگی به وجود آمده است.

- افول مبانی اخلاقی و عدم تربیت صحیح والدین و از طرفی تربیتی که این والدین بر فرزندان شان دارند و عدم مسئولیت پذیری والدین و فرزندان در قبال وظایف شان زمینه ایجاد آسیب ها و اختلالات اخلاقی فرهنگی را ایجاد می کند.

- خشونت علیه زنان و قشر ضعیف خانواده مثل سالمندان و کودکان از دیگر عواملی است که می تواند زمینه ایجاد آسیب های اجتماعی را در خانواده به وجود بیاورد.

راهکارهایی برای ایمنی از آسیب های فضای مجازی

- ۱- آموزش مهارت های لازم به نسل جوان ۲- همراهی خانواده با فرزندان ۳- ایجاد فضای صمیمی در خانواده ۴- ایجاد رابطه اعتماد بین والدین و فرزندان ۵- نشان دادن روابط فضای مجازی و فضای واقعی ۶- پرهیز از وب گردی های بی هدف ۷- مطرح نکردن اسرار خانوادگی و مشکلات زندگی خود در فضای مجازی ۸- عدم انتشار اطلاعات شخصی و خانوادگی در فضای مجازی (برون، ۱۳۹۹).

نتیجه گیری

در عصر حاضر با همه تحولاتی که در زمینه های مختلف رخ داده است به همان میزان که جهان شاهد رشد و پیشرفت تکنولوژی و راحتی زندگی در برخی موارد است اما از طرفی نیز با انواع آسیب هایی که ناشی از عدم شناخت و عدم فرهنگ سازی درست است مواجه می شویم. خانواده یکی از مهمترین نهاد های هر جامعه است که بسیار دستخوش تغییرات و تحولات روز قرار می گیرد. در حقیقت این پژوهش در رابطه با خانواده و آسیب های متوجه آن است و صحنه ای بر کار دیگر پژوهشگران بوده و مباحث را بسط و تحلیل کرده است. و در حقیقت هدف از این مقاله این بوده است که با انواع آسیب هایی که متوجه خانواده است آشنا شده و از آن جلوگیری کنیم برای این کار باید والدین دانش، بینش و درک خود را از شرایط بالا برده و با فرزندان شان پایه دوستی قوی و رابطه مستحکم را بریزند. و از طریق تربیت درست و فرهنگ سازی در مقابل پیشرفت های روز جهانی، خانواده شان را از انواع آسیب های متوجه آن حفظ کنند. در نتیجه همه اعضا باید در جهت حفظ کانون گرم خانواده تلاش کنند و به نیازهای هم توجه کرده و سعی در برطرف کردن آن کنند. پیشنهاد می شود که سایر پژوهشگران به بررسی دیگر آسیب هایی که متوجه خانواده های امروزی است بپردازند و آن را به خوبی به مخاطبان بشناسانند تا با شناخت این گونه آسیب ها از فروپاشی خانواده ها جلوگیری شود.

منابع

- برون، مهرداد، ۱۳۹۹، فضای مجازی و آسیب های آن در نظام خانواده، فصلنامه حیات طیبه، شماره ۲۰.
- حر عاملی، محمد بن حسن، ۱۹۹۱م، وسائل الشیعه، تحقیق عبدالرحیم ربانی شیرازی، بیروت: دار احیا التراث العربی.
- حسینی منش، منصوره، ۱۳۹۸، رسانه و تحکیم خانواده، پژوهشنامه اورمزد، شماره ۴.
- ساروخانی، باقر، ۱۳۸۳، مقدمه ای بر جامعه شناسی خانواده، تهران: سروش.
- سالاری فر، محمدرضا، ۱۳۸۵، خانواده در نگرش اسلام و روانشناسی، قم.
- شرفی، محمدرضا، ۱۳۸۶، خانواده متعادل، انتشارات انجمن اولیا و مربیان.
- صفورایی، محمد مهدی، ۱۳۸۲، ایمان به خدا و نقش آن در کاهش اضطراب، معرفت.
- صفورایی پاریزی، محمد مهدی، ۱۳۹۲، شاخص های خانواده کارآمد، پژوهشنامه اسلامی زنان و خانواده.
- کریمی، شیرین، ۱۳۹۹، بررسی جایگاه خانواده در کاهش آسیب های اجتماعی در دانش آموزان، اولین کنفرانس ملی پژوهش های کاربردی در فرآیندهای تعلیم و تربیت.
- گرانپور، زهرا، ۱۳۹۹، نقشه مدیریتی زنان در خانواده از منظر کاهش آسیب های اجتماعی، هفتمین کنفرانس ملی پژوهش های کاربردی مهندسی عمران، معماری و مدیریت شهری، تهران.
- محدثی، حمیده و یوسفی اصل، محمد، ۱۳۸۹، راهکارهای تحکیم بنیان خانواده، فصلنامه دانشکده پرستاری و مامایی ارومیه، دوره هشتم، شماره چهارم.
- محمدی ری شهری، ۱۳۷۹، میزان الحکمه. ترجمه حمیدرضا شیخی، قم: دارالحدیث.

مطهری، مرتضی، ۱۳۸۲، مجموعه آثار، قم: انتشارات صدرا.

معمدنزاد، کاظم، معتمدنزاد، رویا، ۱۳۸۹، حقوق ارتباطات، تهران.

مکارم شیرازی، ناصر و دیگران، ۱۳۷۷، اخلاق در قرآن، قم: مدرسه الامام علی بن ابی طالب(ع).

یوسفی، نریمان، ۱۳۸۳، شکاف بین نسل ها، تهران، پژوهشکده علوم انسانی و اجتماعی جهاد دانشگاهی.

Bowlby.J.(1953). Child care and the Growth of love, penguin, Harmondsworth.